

12 Eylül'ün İnşa Ettiği Yeni İnsan Tipinin Türk Romanındaki İzdüşümü: "Yüz:1981" Romanının Pierre Bourdieu'nün Alan Kavramı Üzerinden İncelenmesi

The Projection of the New Type of the Human Constructed by 12 September on Turkish Novel: Review of "Face:1981" Novel by Pierre Bourdieu through the Concept of Space

Gönderilme tarihi/received: 10.06.2020

Kabul tarihi/accepted: 12.08.2020

Araştırma Makalesi / Research Article

İsmail Uğur AKSOY¹

Öz

Türkiye siyasal hayatının en sancılı dönemlerinden biri olarak kabul edilen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, salt politik ve iktisadi düzlemde değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel yaşamda da radikal dönüşümlere yol açmıştır. Öyle ki, politikanın hedef alındığı, toplumun gitgide depolitizasyon içerisinde yer aldığı 1980'lerin kültürel ikliminde, bireyselleşmiş, apolitik, cinselliği ve hazzı ön plana çıkaran yeni bir insan tipi gelişmiştir. Siyasetin siyazetsizleştirildiği 1980'ler döneminde, inşa edilmeye çalışılan yeni bir insan tipi kuşkusuz ki, edebi eserlerde de yansımaları bulmuştur. Bu çalışmada da Mehmet Eroğlu tarafından kaleme alınan ve 12 Eylül sonrası süreci konu edinen *Yüz:1981* adlı eser, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün *alan* analizi perspektifiyle incelenmiş olup, inşa edilmek istenilen yeni bir insan tipinin düşünsel temelleri analiz edilmiştir. Metodolojik olarak tercih edilen alan kavramı üzerinden egemen ve bağlı toplumsal grupların mücadele uzamları, yaşam tarzları ve kültürel pratikleri roman özelinde mercek altına alınmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, tahakküm ve direnişin aynı anda gerçekleştiği alanlar üzerinden 12 Eylül'ün kültürel atmosferinde karşılığını bulan yeni bir insan tipinin *Yüz:1981* adlı roman aracılığıyla yeniden inşa edilmediğini çözümlenektir.

Anahtar Sözcükler: 12 Eylül, *Yüz:1981*, Pierre Bourdieu, Alan Kavramı.

Abstract

12 September 1980 military coup is considered as one of the most painful political periods in Turkey. 12 September coup caused radical transformation in Turkey not only in the fields of politics and economics, but also in the social and cultural spheres. As a result, a new generation was raised in the 1980s with a political culture consisted of more individualism, more apolitical attitude as well as increasing focus on sexuality and pleasure. This new type of man that was raised in a period when politics is depoliticized is depicted in literary works as well. In this paper, a novel fitting into this category, Mehmet Eroğlu's *Yüz: 1981* novel will be analyzed in the light of French sociologist Pierre Bourdieu's ideas. Accordingly, Bourdieu's concept of *social space* will be used in order to analyze

¹ Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Doktora Öğrencisi, uuraksoy@hotmail.com. ORCID:0000-0001-8530-8343.

dominant and other social classes' struggles and their extent, lifestyles, and cultural practices within the novel. The main aim of this study is to understand how a new man was created by the 12 September regime's cultural atmosphere and how this was reproduced with this novel.

Keywords: 12 September, *Yüz:1981*, Pierre Bourdieu, Social Space.

Giriş

Türkiye siyasal hayatında bir kırılma anı olarak da görülen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, salt politik ve iktisadi düzlemde etkiler bırakmamıştır. Türkiye'deki sosyal ve kültürel yapıyı da köktenci bir şekilde değiştiren askeri müdahale, gündelik yaşam pratiklerine kadar sirayet etmiştir. Böyle köklü bir dönüşüm süreci ve meydana gelen toplumsal dinamiklerle birlikte *yeni bir insan tipi* de inşa edilmek istenmiştir. Öyle ki, Türkiye'de politik ve toplumsal sorunların görece daha çok konuşulduğu ve tartışıldığı 1970'lerin kültürel iklimine nazaran 12 Eylül sonrası süreçte; toplumsal meselelerin konuşulmadığı, bireylerin gitgide depolitizasyon içerisine girdiği ve mahremiyetin ifşasının yaygınlaştığı yeni bir toplumsal yaşam pratiği gündeme gelmiştir. Cinselliği, hazzı, tüketimi ve bireyseliği önceleyen bu yeni insan inşasının izdüşümleri, toplumsal ve politik sorunları işleyebilme gücü olan edebiyatta da karşılığını bulmuştur. Bu durum sosyal bilimlerin karmaşık doğasıyla birlikte ele alındığında, salt tarihin edebiyatı şekillendirdiğini söylemek gerçekçi bir perspektif sunmaz. Öyle ki, tarihle edebiyat arasındaki ilişkinin tek boyutlu olmaktan öte karşılıklı bir etkileşimi içerdiğini öne süren ve ilgili yazında önemli bir yer tutan yeni tarihselcilik² üzerine süregelen akademik incelemeler de bulunmaktadır.

Türkiye siyasal hayatının en baskıcı iklimini yansıtan 12 Eylül süreci, birçok edebiyat eserinde ana tema olarak işlenmiştir. Bu çalışmada da Mehmet Eroğlu'nun *Yüz:1981* adlı romanı, Fransız sosyolog ve entelektüel bilim insanı Pierre Bourdieu'nün *alan* kavramı üzerinden irdelenerek, 12 Eylül'ün kültürel alanında inşa edilmek istenilen *yeni bir insan tipi* çözümlenmeye çalışılmıştır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel etkilerine yönelik çalışmalar akademik yazında yeni bir inceleme konusunu teşkil etmemektedir. Bu durumun yanı sıra 12 Eylül sürecinin edebi eserlerdeki izdüşümlerine yönelik de süregelen akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise örneklem olarak bir romanın seçilmesinden dolayı 1980'lerin kültürel iklimini romanlar üzerinden inceleyen ilgili yazın taranmıştır. Bu kapsamda yapılan sorgulamalarda gerek akademik makalelerin gerekse de lisansüstü tezlerin varlığı dikkat çekmektedir.³ Bilhassa Balık ve Avcı'nın gerçekleştirdiği çalışmalarda 12 Eylül sürecini konu edinen romanlara yönelik mukayeseli bir incelemede bulunulmuştur.⁴

² Yeni tarihselcilik, geleneksel bir perspektifle tarihte meydana gelen olay ve durumların edebiyatta karşılık bulacağına dair ön kabulün aksine edebi bir eserin de tarihe kaynaklık edebileceğini, aynı zamanda edebi bir eserin dönemin toplumsal ikliminden ve yazarın psikolojisinden de soyutlanamayacağını ileri sürmektedir. (Kara Demir, 2018, s. 299). Disiplinlerarası bir perspektifle tarihi, anlatsallık ve metinsellik üzerinden ele alan yeni tarihselcilik, resmi tarih yazımına şüpheyle yaklaşıp, tarihsel metinleri sair metinlerle birlikte ele alıp, önemli tarihsel olay ve kişilerden söz etmekten ziyade sıradan insanı öne çıkaran bir kültür tarihi yazmayı amaçlamıştır (Geçikli, 2016, s. 173).

³ 12 Eylül sürecinin romanlardaki yansımalarına yönelik çalışmalar ilgili yazında yer almakla birlikte sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin Türk romanında meydana getirdiği dönüştürücü etkiyi inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. (Bakınız Balık, 2009; Alver, 2012). Aynı şekilde ilgili yazında gerçekleştirilmiş lisansüstü tezler de yer almaktadır. (Bakınız; Yiğittürk Ekiyor, 2005; Cihan Ertem, 2006; Özer, 2011).

⁴ Balık (2009), "Türk Romanında 12 Eylül Darbesi" adlı çalışmada, 12 Eylül sürecini konu edinen beş roman üzerinden darbenin Türk romanındaki yansımalarına yönelik karşılaştırmalı bir analizde bulunulmuştur. Aynı şekilde Alver (2012), "12 Eylül 1980 Askeri Darbesi 'Devrimciler' ile 'Yüz:1981' Romanlarından Hareketle 12 Eylül Döneminde Yaşanan Devlet Güdümlü Baskı ve Şiddet Sorunsalı" adlı makalede ise söz konusu iki roman üzerinden askeri yönetimin toplum üzerinde kurduğu baskı, mukayeseli bir şekilde çözümlenmiştir.

Bu çalışmada ise *Yüz:1981* romanı, 12 Eylül'ün kültürel alandaki pratiklerinin bir tezahürü olarak temayüz edilen apolitik, bireyselleşmiş, cinselliği ön plana çıkaran *yeni bir insan tipi* üzerinden Pierre Bourdieu'nün *alan* kavramı aracılığıyla analiz edilmiştir. Böylelikle *alan* analizi perspektifiyle 12 Eylül sürecinin gerek kültürel düzlemde gerekse bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde meydana getirdiği dönüştürücü etkinin bir sonucu olarak inşa edilen *yeni bir insan tipinin* fikriyatına dair çözümlenelerde bulunulması, bu çalışmanın özgün değerini ortaya çıkarmaktadır. Metodolojik olarak Bourdieu sosyolojisinde kilit bir kavram olan ve toplumsal sınıflara özgü yaşam pratiklerinin, hiyerarşinin, toplumsal pozisyonların, kültürel üretim ve nihayetinde sermaye biçimlerinin yer aldığı *alan* kavramından yararlanılmıştır. Nitekim egemen toplumsal kesimlerle tabi konumdaki toplumsal grupların karşı karşıya geldiği ve sermaye türlerinin eşitsiz bir dağılım içerisinde olduğu *alanlar*, gerek toplumsal sınıflara özgü yaşam pratiklerini yansıtmaları gerekse sınıflar arasındaki mücadelenin gerçekleştiği uzamlar olması bakımından bu çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olarak benimsenmiştir. Egemen toplumsal kesimlerle bağımlı toplumsal kesimlerin karşı karşıya geldiği ve tahakküm kadar direnişin de vücut bulduğu *alan* kavramı üzerinden *Yüz:1981* romanının 12 Eylül'ün kültürel alanı içinde, *yeni bir insan tipini* yeniden üretip üretmediği bu çalışmanın temel amacını teşkil etmektedir.

1. Pierre Bourdieu Sosyolojisi: Alan Kavramına Kısa Bir Bakış

20. yüzyılın önde gelen sosyolog ve entelektüellerinden biri olan Pierre Bourdieu'nün sosyal bilimler alanında gerçekleştirmiş olduğu, gerek araştırma pratiklerinde gerekse teorik inşalarında sıklıkla kullandığı bir dizi kavram söz konusudur. Bourdieu sosyolojisinin temel kavramları 1980'li yıllarda şekillenmeye başlayıp, daha sonraki yirmi yıl içinde, Bourdieu'nün verimli çalışmaları ve bilhassa uluslararası anlamda gerçekleştirdiği yayımlar neticesinde, Fransız kurumları başta olmak üzere tanınırlığını artırmıştır (Jourdain ve Naulin, 2016, s.11). Bourdieu sosyolojisi söz konusu olduğunda, bahsi geçen kavramlar içerisinde nispeten en bilinenleri *alan*, *habitus* ve *sermaye* kavramları iken bunların yanı sıra *simgesel iktidar*, *simgesel şiddet*, *doxa* gibi farklı kavramlar da Bourdieu'nün sosyolojik altyapısını anlamak adına önem teşkil etmektedir. Bu çalışmada ise toplumsal sınıflara özgü kültürel pratikleri, hayat tarzlarını ve mücadeleyi ön plana çıkaran *alan* kavramı üzerinde durulmuştur. Ne var ki, Bourdieu'nün düşünümsel sosyolojisinde önemli yer tutan kavramların birbirlerinden soyutlanarak ele alınamayacağı göz önüne alındığında, *habitus* ve *sermaye* gibi bir dizi kavrama da çalışma içerisinde değinilmiştir. Bourdieu'nün kavramlarını daha iyi anlamlandırabilmek için onun geliştirmiş olduğu *oyun* metaforuna değinmek gerekmektedir.

Oyunun oynanacağı yer aynı zamanda *alan* olup, oyuncuların oyuna katılması için oyundan elde edilecek bazı çıkarılara sahip olması söz konusudur. Çıkarlar *illusio* kavramıyla, oyunun gerçekleştiği alanda sorgulanmadan kabul edilen kurallar *doxa* ile ifade edilirken, oyuncuların oyunda kullandığı kozlar ise *sermaye* kavramına denk düşmektedir (Özsöz, 2011, s.6). Bilindiği üzere *sermaye* kavramı ekonomik, kültürel, toplumsal ve simgesel sermaye olmak üzere dört başlıkta ele alınmaktadır. Birbirleriyle ilişkili olan ve birbirlerine dönüşebilen bu sermaye kavramları içinde; ekonomik sermaye, iktisadi bir değere, kültürel sermaye eğitim vb. koşullar altında elde edilen sermayeye, toplumsal sermaye ise belli sınıfsal konumlarla özdeşleştirilen sosyal sermayeye tekabül etmektedir (Güngör, 2018, s.331). İçinde buldukları koşullara göre farklı önem derecelerine sahip olan bu sermaye tiplerinin pratikteki yansıması ya da toplamı simgesel sermayeyi oluşturmakta ve bu sermayeler oyuncuların kozları olarak işlev görmektedir (Özsöz, 2011, s.6).

Alan, oyunun sürdüğü yani toplumbilimi açısından mücadelenin yaşandığı yer olarak, bireylerin ellerinde bulundurduğu *sermaye*, sorgulamadan kabul ettikleri kurallar ve oyunun neticesinde elde edecekleri çıkarlar doğrultusunda kendilerini sonuca götürecek birtakım yollara zaman içerisinde aşına

olmaya başlamalarıdır (Özsöz, 2011, s.6). Diğer bir ifadeyle *alanlar*; malların hizmetlerin, bilginin veya toplumsal konumların tedavüle girdiği ve temellük edildiği arenalar ve aktörlerin farklı sermaye tiplerini biriktirip tekellerine alma mücadelesinde işgal ettikleri rekabet temelli konumları belirtmektedir (Swartz, 2011, s.167). Farklı sermaye türlerinin var olması gibi bu sermaye türlerinin yer aldığı farklı alanların da bulunabileceği gerçeğinden hareketle insanlar; sanat, bilim, din, ekonomi ve politika gibi farklı alanlarda, o alanın kendine has kuralları ve otorite şekillerine sahip farklı yaşam alanları inşa etme eğilimindedir (Palabıyık, 2011, s.135-136). Bu duruma örnek teşkil edecek şekilde, kültürel sermaye entelektüel alan için kilit bir öneme sahipken, iş dünyası için ekonomik sermaye, bilim dünyası için ise bilimsel sermaye önemlidir ki bu da ne kadar sermaye türü varsa o kadar alanın var olacağını göstermektedir (Swartz, 2011, s.174). Görüldüğü üzere her alanın kendine has bir sermaye biçimi ve işleyiş mantığı vardır.

Bu bakımdan alanlar diğer bir ifadeyle oyunun oynandığı mücadele mekânları birbirlerinden farklılaşmaktadır. Şayet entelektüel alanda ilerlemek isteyen bir yazar veya akademisyen o alanın getirdiği kurallara ve düzenlemelere riayet etmek zorundadır. Böylelikle belirli bir *alan* içerisinde bulunan aktörler toplumsal konumlarını korumak ve yükseltmek için mücadele alanı içerisinde ki bu da hiyerarşik bir savaşı işaret etmektedir (Palabıyık, 2011, s.136). *Sermaye* kavramından daha kapsamlı ve mekânsal bir değişmeceli anlam içeren *alan* kavramı, alıcılarla satıcılar arasında meydana gelen değişim işlemine ilaveten düzen ve hiyerarşiye de göndermede bulunmaktadır (Swartz, 2011, s.170-171). O halde alanlar içerisindeki bireylerin toplumsal konumları o alanın kendine özgül hiyerarşisi içinde farklılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle *alan*, kendi belirlenimlerini içerisinde giren aktörlere dayatan bir iktidar alanıdır (Özsöz, 2011, s.7). Bu noktada ön plana çıkan soru alanın sınırlarının nasıl çizileceğidir? Bourdieu bu soruya kesin bir yanıt veremeyeceğini ifade etmektedir; zira ona göre her alanda sınır, o alanın kendi mantığına göre belirlenmektedir (Özsöz, 2011, s.7). Alanlar arasında kesin sınırlar çizme yönündeki her türlü uğraş, toplumsal dünyaya ilişkin daha cazip bir perspektif olan ‘ilişkisel’ bakıştan öte ‘pozitivist bakışa’ dayanmaktadır; çünkü sınırların bizatihi kendisi birer mücadele alanını oluşturmaktadır (Swartz, 2011, s.172-173). *Alan* kavramı mücadelenin ve toplumsal hiyerarşinin gerçekleştiği bir mekân olarak kullanıldığı zaman o alanın içinde bulunan aktörlerin toplumsal konumları da önem kazanmaktadır.

Öyle ki, *alan* içerisinde hâkim konuda olan toplumsal kesimler kendi hâkimiyetlerinin sürdürürken, bağımlı konumda olanlar yıkma stratejilerini geliştirme çabasıdadır (Palabıyık, 2011, s.137). Nitekim belirli sermaye şekilleri etrafında gelişen *alan* mücadelesinde, aktörler, neyin değerli olduğunu belirlemek için mücadele etmektedir (Swartz, 2011, s.174). Böylelikle *alanlar* muhtelif sermaye türlerine sahip toplumsal konumların yer aldığı ve bireylerin elde etmek için koştukları bir mücadele alanı olarak betimlenmektedir (Özsöz, 2011, s.7). Bu doğrultuda ele alındığında, alana yeni girenlerle o alanın kendine has sermayesi üzerinde hegemonyası bulunan hâkim sınıflar arasında sermayenin tanımı ve tekeli konusunda sürekli bir mücadele durumu söz konusudur (Palabıyık, 2011, s.137). Ekseriyetle o alandaki yerleşik failer, koruma stratejisi içindeyken; meydan okuyanlar ise yıkıcı stratejiler geliştirme eğilimindedir (Swartz, 2011, s.176). *Alan* içerisinde meydana gelen mücadeleler o alanın meşruluğunun da sınırlarını çizmektedir. Özetle *alan* söz konusu olduğunda değişen sermaye türlerine göre farklı alanlar, o alanın içerisinde meydana gelen kurallar ve o alanda faaliyet gösteren aktörlerin mücadele pratikleri göze çarpmaktadır. Alanların kendi içinde farklılaşan yapısı *alan* kavramına dair herkesin üzerinde uzlaşıya vardığı ortak bir tanım geliştirmeyi de güçleştirmektedir. Ne var ki, *alan* söz konusu olduğunda üzerinde mutabakata varılan en büyük husus mücadeledir. Niteliği ve muhtevası değişse de ezen ve ezilen, koruma içerisinde olan veya yıkmaya çalışan gibi bütün alanlarda konum alma yapıları benzer özellikler taşımaktadır (Özsöz, 2011, s.9). *Alan* kavramından bahsedilirken değinilmesi gereken bir diğer kavram da onunla ontolojik bir yakınsama içerisinde olan *habitus*dur. *Habitus* en basit haliyle bireyin toplumsal eylemlerini tayin eden

yatkınlıklar sistemidir, diğer bir ifadeyle, bireyin başından geçen sosyalleşme süreci boyunca içselleştirilmiş ve kullanıma hazır olan eylem şemaları olarak toplumsal eylemin kaynağıdır (Koysak, 2012, s.87). Sahip olunan davranış kalıpları ve karşılaşılan durumlar sonucunda bireylerin ortak bir yatkınlıklar bütünü oluşturmaları, Bourdieu sosyolojisinde *habitus* kavramıyla ifade edilmektedir (Özsöz, 2011, s.6). Bir başka anlatım şekliyle dışsal yapıların içselleştirildiği ilk toplumsallaşma deneyimi olarak *habitus* kavramı, tabakalaşmış bir toplumdaki belirli bir grup için neyin imkân dâhilinde olup neyin olmadığını belirten geniş parametreler ve sınırlarla ilgili içselleştirilmiş yatkınlıklardır (Swartz, 2011, s.147).

O halde gündelik yaşamdan politik alana, kültürel beğenilerden konuşma stiline kadar her konuda insanın toplumsal eylemlerinin kaynağı, bireyin bedeninde vücut bulan hazır yatkınlıklar bütünü olan habitusta saklıdır (Palabıyık, 2011, s.88). Nitekim *alan* ile *habitus* arasındaki ilişkiyi ontolojik bir suç ortaklığıyla tanımlayan Bourdieu'ye göre *alan*, *habitusu* yapılandırma eğilimindeyken, *habitus* da *alana* ilişkin algıyı yapılandırma eğilimi içindedir (Özsöz, 2011, s.6). Görüldüğü üzere Bourdieu sosyolojisi söz konusu olduğunda, kavramları birbirlerinden bağımsız ele almak rasyonel bir bakış açısını yansıtmamaktadır. Bu çerçevede, bu çalışmada metodolojik olarak tercih edilen *alan* kavramı, onunla etkileşim içerisinde olan *habitus* ve *sermaye* kavramlarından yararlanılarak kısaca değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, hem tahakkümün hem de direnişin meydana geldiği *alan* kavramı, aynı zamanda toplumsal sınıflara has yaşam tarzlarını, kültürel pratikleri, aktörlerin toplumsal pozisyonunu ve nihayetinde sermaye türlerinin eşitsiz dağılımını içeren bir mücadele alanıdır.

2. 12 Eylül Kültürü ve Roman

Türkiye siyasal hayatında önemli bir dönemeç olarak da kabul edilen ve etkilerinin günümüzde de hissedildiği 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne⁵ yönelik çalışmalar, akademik camiada yeni bir inceleme alanını teşkil etmemektedir. Öyle ki, darbenin ortaya koyduğu baskıcı ortamın gerek politik gerekse iktisadi ve toplumsal yansımalarına yönelik süregelmekte olan birçok araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmada ise 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, politik ve iktisadi tezahürlerinden ziyade kültürel alandaki temsilleri üzerinden ele alınmıştır. 12 Eylül'ün kültürel iklimine dair bir betimleme yapılarak, söz konusu bu kültürel pratiklerin Türk romanındaki izdüşümüne odaklanılmıştır. Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcını oluşturan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi, 1971 muhtırasıyla başlayan sürecin derinleştirilmesi ve tamamlanmasıdır (Kaya Özçelik, 2011, s.74). Türkiye'deki toplumsal yapıyı meydana getiren temel dinamiklerin değiştirildiği, yeni bir toplum modelinin dayatıldığı, bir kırılma ve kopma anı olarak hafızalarda yer edinilen 12 Eylül süreci, siyasetleştirilmiş bir toplum modelini öngörmüş ve tüm yaptırımlar toplumu "yeniden inşa etme" üzerine odaklanmıştır (Balık, 2009, s.2379). Bu doğrultuda düşünüldüğünde, 12 Eylül rejiminin temel kültürel hedefinin, devletin çevrelediği alanlar dışında siyaset yapılmasını engellemek olarak ifade eden Çubukçu (2001, s.270), siyasetleştirme programının neticesinde; siyasal partiler, sendikalar, dernekler ve her türlü toplumsal örgütlenmenin, siyasi faaliyetin dışına sürüldüğüne ve peyderpey bütün bir halkın siyasetleştirildiğine dikkat çekmektedir. Kurumsal, politik ve insani sonuçları açısından 80'leri yakın tarihin en ağır dönemlerinden biri olarak tanımlayan Gürbilek (2019, s.10-11), 12 Eylül'ü hem bir baskı ve yasaklar dönemi hem de yasaklamaktan öte dönüştüren, yok etmekten ziyade içeren,

⁵ 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin yarattığı iktidar alanı ve habitus çözümlenirken, şüphesiz ki, Türkiye siyasal hayatında önemli bir yer teşkil eden ve 12 Eylül'ün selefleri olan 27 Mayıs 1960 İhtilali'yle 12 Mart 1971 Muhtırası da tarihsel seyrüseferde, ordunun politik bir aktör olarak konumlanışını göstermesi bakımından tartışılmaya değerdir. Nitekim çalışmanın sınırlılığı gereği yeterince değinilemeye de her biri ayrı bir inceleme konusunu oluşturan bu iki tarihsel uğrak, Türkiye'de militer modernleşmenin, ülkenin kültürel dokusundaki dönüşümlerini etkilemesi bakımından önem taşımaktadır. İlgili yazında, 27 Mayıs 1960 İhtilali'yle 12 Mart 1971 Muhtırası, süregelmekte olan çalışmalarla farklı çıkış noktaları üzerinden incelenmektedir (Bakınız; Aydın ve Taşkın, 2018; Etil ve Saygın Ögüt, 2018; Kayalı, 2018).

bastırmaktansa kışkırtmayı hedefleyen ve böylelikle tezatlıklarıyla birlikte var olan iki farklı kültür stratejisi olarak ele almaktadır. Siyasetleştirme politikalarının⁶ bir tezahürü olarak eleştiri yapma kabiliyetini yitiren toplum, gitgide apolitik bir hal almış ve baskı uygulamalarının sonucunda; mahremiyetin dışavurumu gerçekleşmiştir (Birinciöğlü, 2010, s.2). Politik ve toplumsal meselelerin konuşulmadığı 12 Eylül'ün kültürel ikliminde, özel hayat ve bireyin gündelik yaşam pratikleri ön plana çıkmaktadır. Bu duruma paralellik teşkil edecek şekilde, bir tarafta baskı ve inkâr politikalarının yaşandığı öte yanda ise yerelliğin patladığı, kültürel çoğullaşmanın yaşandığı, arzu ve iştahların hiç olmadığı kadar kışkırtıldığı, insanların politika dolayımı olmadan kültürel kimliklerini ifade edebildiği bir 80'ler dönemi söz konusudur (Gürbilek, 2019, s.11).

Türkiye'nin her alanda önemli bir değişim sürecine girdiği, ortaya konulan programlarla toplumun depolitizasyonun sağlanmaya çalışıldığı 12 Eylül süreci, bir zihniyet değişimine kapı aralayarak "yeni dönemde yeni insan" anlayışını gerçekleştirmeyi hedeflemiştir (Özer, 2011, s.15). Nitekim o zamana değin dile getirilmesi mahrem olarak addedilen cinsellik ve özel hayat gibi konular 80'lerde kamuoyunun gündeminde önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır (Balık, 2009, s.2380). Bir başka anlatım şekliyle 80'ler; iç dünyaların, cinsel tercihlerin, özel zevklerin ön plana çıkarıldığı, gündelik yaşamın kendi özerk istemlerini dayattığı yıllardır (Gürbilek, 2019, s.12). Ne var ki, 80'lerde meydana gelen gerek mahremiyetin dışavurumu gerekse de siyasetleştirilmiş bir toplum inşa etme çabaları kitleler nezdinde olduğu gibi soğurulmamıştır. Diğer bir ifadeyle bireyselleşme, depolitizasyon ve cinselliğin dışavurumu gibi temel parametreler üzerinden 80'lere dair yazılmakta olan yerleşik kültür ve tarih anlatımı, toplumsal mücadelenin yaşamın her safhında süregelmekte olduğunu gözlerden kaçırmaktadır. O halde içerdiği bütün çelişkilerle birlikte 80'ler bilhassa özel hayatın kamusal anlamda adlandırılmasını sağlayarak mahremiyetin ifşasına olanak tanımıştır (Balık, 2009, s.2380). O zamana kadar "mahrem" olarak adı konulan birçok alanın 80'lerle birlikte kamusal söz düzeni içinde konuşulduğuna değinen Gürbilek (2019, s.24-25), bu dönemde, özel hayatın bir kamusal mesele olarak kuşatıcı ve kışkırtıcı bir söz düzeniyle tarif edildiğini ve nihayetinde bireyselleşme ve özgürleşme söylemi içerisinde bir "cinsellik patlaması"nın gerçekleştiğini ifade etmektedir. Böylelikle mahremiyetin ifşa edildiği, özel hayatın kamusal olduğu, pornografinin zirveye çıktığı, tüketim kültürü ve bireyselleşmenin hız kazandığı yeni bir kültürel iklim ve bu iklim içerisinde konumlanan *yeni bir insan tipi* gelişmeye başlamıştır.

12 Eylül sürecinin toplumda ve bireyde yarattığı dönüştürücü etki dilde de karşılığını bulmuştur. Bu bakımdan 12 Eylül'ün önem arz eden değişimlerinden biri olarak "emek" ve "sömürü" kavramlarına karşı düşmanca bir söylem geliştirilmiş, bahsi geçen kavramlar kamuoyunun gözünden düşürülmek istenmiştir (Balık, 2009, s.2380). Öyle ki "emek" ve "sömürü" kavramları salt gözden düşürülmekle kalmamış, bütünüyle bir ideolojik yükten ibaret kalmış, unutulmak istenilen bir solculuğu simgeler olmuştur (Gürbilek, 2019, s.27). Unutturulmak istenmesine ve bu konuda nispeten başarılı olunmasına rağmen 80'lerin politik ikliminde de *emek* ve *sömürü* kavramları kendine özgü ağırlığını tamamen kaybetmemiştir. Özetlemek gerekirse, politik ve toplumsal sorunların konuşulmadığı 80'lerin kültürel atmosferinde, gitgide apolitik, bireyselleşmiş ve toplumsal sorunlardan ziyade hazzı ve cinselliği önceleyen *yeni bir insan tipi* inşa edilmeye çalışılmıştır. 12 Eylül'ün kültürel anlamda dönüştürücü etkisinin bir tezahürü olarak inşa edilmek istenen *yeni bir insan tipinin* izdüşümleri edebi eserlerde de karşılığını bulmuştur. O halde politik, iktisadi ve sosyal etkilerinin yanı sıra kültürel anlamda da ciddi

⁶ 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonucunda ortaya çıkan kültür ve iktidar çözümlemelerindeki yerleşik yazında, bireyselleşme, cinsellik ve mahremiyetin dışavurumu apolitik olmakla, diğer bir ifadeyle depolitizasyonla birlikte değerlendirilmiştir. Ne var ki, 1980'lere yönelik ekseriyetle Marksist yazından kaynaklanan bu tarz bir perspektif, feminist alanda süregelmekte olan çalışmalarla tersyüz edilmeye çalışılmıştır. Bireysel olanın da politik olabileceği öngörüsünden hareketle feminist kuramcılar tarafından, bireyselleşme ve cinselliğin depolitizasyonu doğuracağına dair yaygın kanı eleştirilmiştir. Çalışmada örneklem olarak 1980'ler Türkiye'sinin seçilmiş olması hasebiyle feminizmin 12 Eylül sürecindeki düşünsel izleklerini inceleyen iki lisansüstü teze rastlanılmıştır (Bakınız; Tekin, 2007; Ateş, 2018).

bir dönüşüm sürecine yol açan 12 Eylül süreci, kuşkusuz ki, toplumsal sorunları işleyebilme gücü olan edebiyatı da etkilemiştir. Gelgelelim bu etki tek boyutlu olmayıp, tarih ve edebiyat arasındaki karşılıklı etkileşimin bir tezahürü olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle edebiyat, toplumsal yaşam içerisinde meydana gelen ve ciddi değişimlere kapı aralayan olay ve durumlardan bağımsız şekilde ele alınamaz. Ancak gerek tarih anlatılarına gerekse edebi incelemelere yeni bir perspektif sunmayı başaran yeni tarihselcilik üzerinden ele alınacak olunursa, tarih, salt edebi ve öznel yorumlamalar ışığında anlamlandırılabilir (Kara Erdemir, 2018, s. 306). Bu çalışmada ise örneklem olarak romanın seçilmesi hasebiyle Türk romanı merceğe altına alınmıştır. Ancak çalışmanın sınırlılığı da göz önünde bulundurularak, son derece köklü bir tarihsel gelişime sahip olan Türk romanının, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin akabinde yaşadığı değişim sürecinin düşünsel izleklerine odaklanılmıştır.

Roman, dünya edebiyatına burjuva sınıfının kazandırdığı bir edebi türdür (Belge, 2016, s.17). Nitekim Türk romanının Batı'da yaşandığı gibi feodalizmden kapitalizme geçiş döneminde burjuva sınıfının doğuşu ve bireyin gelişimi esnasında, toplumsal ve ekonomik koşulların etkisi altında gelişmediğini vurgulayan Moran (2012, s.18), bir anlatı türü olarak romanın Batılılaşmanın da etkisiyle çeviri ya da taklitlerle başladığını ifade etmektedir. O halde bir edebi tür olarak roman tarihsel ve sınıfsal bir bakış açısının ürünüdür. Bu bakımdan Ahmet Mithat Efendi'nin tefrika eserleriyle başlayan ve tarihsel seyrüsefer içerisinde içinde bulunduğu toplumun politik ve toplumsal etkileriyle şekillenen Türk romanı, bilhassa 12 Eylül 1980 sonrasında inşa edilmek istenilen yeni bir toplum tasavvurunun etkileriyle farklı bir içeriğe bürünmüştür. Nitekim 1980'lerin siyasetleştirme anlayışının kısa bir zaman zarfında, toplumsal yapı ve edebiyat üzerinde etkilerinin görüldüğüne dikkat çeken Balık, bu bilinçli yapılandırmanın sebebi noktasında, gerek yazarların gerekse edebiyatçıların birleştiği ortak paydanın, edebi alanda başat konumda olan sol/sosyalist ideolojinin kırılması, unutturulması ve yok edilmesi olduğunu ifade etmektedir (Balık, 2009, s.2381). Salt Türkiye'de değil, dünyada da solun içine düştüğü çıkmaz nedeniyle yazarların, karmaşıklaşan toplumsal ve ekonomik sorunlar karşısında alternatifsiz kaldığını belirten Moran (2018, s.9), 1980'ler sonrası Türk romanında, toplumsal sorunları işlemeye müsait klasik gerçekçi yöntemin terk edildiğini, farklı bir akımı temsil eden yenilikçi (*avant garde*) yapıtların ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Böylelikle siyasetten uzak bir toplum modelinin öngörüldüğü 80'ler sürecinde, fikriyata dayalı ve dolaylı da olsa siyasetle temas içinde bulunan tüm alanların tehlikeli olarak görülmesinin etkisi edebiyatta da yansımalarını bulmuştur (Özer, 2011, s.43). Öyle ki, siyasetleştirilmiş bir toplum anlayışının tezahürü olarak farklı arayışlara giren yenilikçi yazarlar, Türk romanında radikal bir değişime kapı aralamıştır (Alver, 2012, s.11).

Bu değişimin temellerine bakıldığında, 'ideolojilere olan inancın sarsılması ve beraberinde kimlik bunalımı ve arayışlar'ın etkisi olduğu gözlenmektedir (Balık, 2009, s.2381). Bu durumun yanı sıra toplumdaki sosyal ve iktisadi değişimlerin bir yansıması olarak toplumsal sorunları, köylüyü, işçiyi ve dar gelirliyi konu edinen romanlar yerini özel hayat, erotizm/pornografi, homoseksüellik, suç ve suçluluk gibi temaları önceleyen ve bu bakımdan politik ve toplumsal sorunları dışlayan yeni bir forma bırakmıştır (Alver, 2012, s.11-12). Tüm bu tartışmaların odağında, 12 Eylül'ün oluşturduğu kültürel iklim, 12 Mart'ın aksine Türk romanında toplumsallaşmayı değil, bireyselleşmeyi⁷ ön plana çıkarmıştır (Özer, 2011, s.43-44). Mamafih 1980'ler sonrası ideolojik grupların iç hesaplaşmaları, örgüt içerisinde yaşanan şiddet eylemleri, çelişkiler, ideolojilere duyulan inancın kaybolması, iktisadi sorunlar, üniversiteler üzerinde kurulan baskı, devlet şiddeti, işkence, hapishane koşulları, haz,

⁷ Bu çalışmada bireyselleşme mefhumu gerek dünyada gerekse Türkiye'de, Neo-liberal politikaların egemen olmaya başladığı bir dönemde, cinsellik, tüketim kültürü ve mahremiyetin dışavurumu gibi bir dizi kavram setiyle birlikte değerlendirilmiştir. Elbette ki, son derece köklü bir tarihsel gelişime sahip olan Türk romanındaki bireyselleşme kavramı, salt 12 Eylül sürecine indirgenemez. Nitekim 12 Mart döneminde de bireyselleşme konusu farklı saikler çerçevesinde, önemli bir yer teşkil etmektedir. Dolayısıyla 12 Mart romanını da merceğe altına alan ilgili yazında çalışmalar bulunmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bakınız; Belge, 2016; Moran, 2018).

cinsellik, gündelik hayat, bireyselleşme ve popülizm gibi konular 12 Eylül sonrası Türk romanının seviyesi için belirleyici bir rol oynamıştır (Balık, 2009, s.2382). Aynı zamanda 12 Eylül süreciyle birlikte romanda, ne yazılacağından ziyade nasıl yazılacağı problematiği, romandaki biçim kaygıları ve teorik tartışmalar ön planda tutulmuş olup, yapısalcılık ve postmodernizm gibi yeni teknik ve anlatım türleri de ortaya çıkarılmıştır (Alver, 2012, s.12). Tüm bu gelişmelerin yanı sıra, 12 Eylül'ün baskıcı ortamından dolayı askeri darbeyi konu edinen romanların yazılma süreci gecikmiş olup, 12 Eylül'ü takip eden yıllarda, darbenin hem birey hem de toplum üzerindeki etkilerini ön plana çıkaran romanlar kaleme alınmıştır (Özer, 2011, s.44). Nitekim bu çalışmada da Mehmet Eroğlu tarafından kaleme alınan ve 12 Eylül sürecini konu edinen *Yüz:1981* romanı, 12 Eylül'ün, birey üzerinde yarattığı dönüştürücü etki bağlamında mercek altına alınmıştır.

3. *Yüz:1981* Romanın Tematigi

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin akabinde kaleme alınan edebi eserlerden biri de Mehmet Eroğlu'nun *Yüz:1981* isimli romanıdır. Bahsi geçen roman, yazar Mehmet Eroğlu'nun bundan önce yayımlanan beş romanının aksine kahramanı sol görüşlü biri olmaktan ziyade apolitik ve bireyselleşmiş bir başkahraman rolündedir. Söz konusu roman, 12 Eylül süreci sonrasında, siyasetleştirilmiş bir toplum modeline koşut olarak bireyi odak noktasına alan bir anlatı barındırmaktadır. Öyle ki, romanın başkahramanı olan isimsiz karakter, 12 Eylül'ün inşa etmeye çalıştığı apolitik, bireyselleşmiş, toplumsal sorunlara duyarsız, kadınları cinsel bir obje olarak gören, çalışmak yerine kısa zamanda para kazanmayı hedefleyen yeni bir insan tasavvurunu resmetmektedir. Aynı zamanda romanın anlatıcısı konumunda olan isimsiz başkahraman, 12 Eylül sonrası inşa edilmek istenilen toplum ve birey modelinin düşünsel izleklerini içermektedir. Anlatıcı kahraman⁸, politik sorunlarla ilgilenmeyen, toplumsal meselelere karşı duyarsızlık içerisinde olan, çalışmaktan ziyade borsa üzerinden kazanç elde etmeyi amaçlayan ve nihayetinde kadınlarla duygusal bir bağ kurmaksızın cinselliği önceleyen bir yaşam sürmektedir.

Bahsi geçen anlatıcı kahraman, 1981 yılında İstanbul'da sıkıyönetim içerisinde asteğmen olarak görev yapmış olup, dönemin askeri otoritesinin hiyerarşisi içerisinde konumlanmıştır. Hayatında herhangi bir konuda suçluluk duygusu çekmeyen, çevresinde yaşanan her türlü politik ve toplumsal sorunlara uzak duran, aşk ve tutku yerine cinselliği ve hazzı tercih eden bu yönüyle de hayal gücü sınırlı olan bir anti-kahraman rolündedir. Söz konusu anlatıcı kahraman, roman boyunca, hayatına giren kadınlarla cinsel münasebet dışında ilişki kurmayan, çalışıp üretmekten öte borsada hisse senedi almayı yeğleyen, içkiyi ve hazzı hayatının merkezine yerleştiren bir insan olarak 12 Eylül sonrasının kültürel pratiklerinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu unsurlara ek olarak felsefe eğitimi almış olan anlatıcı-kahraman, sıradan bir yaşam sürerek hayat boyu sivrilmeye hedefi olmayan bir insan görünümündedir: "Hiçbir hayatın başrolünü oynamaya kalkışmadım; kendiminkini bile. Bu durum beni ne utandırıyor, ne de görevini savsaklayanlara özgü o üstü örtülü suçluluk duygusuyla yüklüyüm." (Eroğlu, 2015, s.7). Görüldüğü üzere anlatıcı kahraman tüm mesuliyetlerden kendisini soyutlamış, iyi veya kötü olarak anılmaktan ziyade sıradan bir hayat sürdürmeyi hedeflemiş bir kişi konumundadır. Anlatıcı kahraman aynı zamanda hayatta önem atfedilen erdemlerden de kendisini muaf tutmayı başarmış bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır: "Aşk, bağlılık, tutku, nefret gibi kavramlar-acemi bir terzinin elinden çıkmış elbiseler gibi- hep eğreti durdu üstümde." (Eroğlu, 2015, s.9). Son derece yüzeysel bir hayat süren, kendisini yaşamını merkezine koyan anlatıcı kahraman, entelektüel olarak tarif edilmekten de uzak bir kişidir. Her ne kadar üniversite eğitimi almış olsa da bunu gündelik yaşamına yansıtamayan ve kitaplara karşı bir duyarsızlık içerisinde olan son derece

⁸ Mehmet Eroğlu tarafından kaleme alınan *Yüz:1981* adlı romanın başkahramanının gerek isimsiz olması gerekse romanın onun dilinden aktarılmasından dolayı bu çalışmada, bahsi geçen başkahraman, "anlatıcı kahraman" olarak ifade edilmiştir.

anti-entelektüel bir kişi hüviyetindedir. Anlatıcı kahraman, 12 Eylül sürecinin siyasetleştirilmiş toplumunun apolitik bir bireyi olarak darbenin gerçekleştiği dönemde askeri otoritenin içinde bulunmasına rağmen herhangi bir vicdani sorumluluk taşımayan, sorgulama içerisinde olmayan, işkence ve ölümlere gözünü kapatan 12 Eylül'ün depolitizasyon içerisindeki bireyselleşmiş insan resmini yansıtmaktadır:

“Sadece yaşıyor olmak, var olmak, çevremde akıp giden hayata katılmak bana yetti, beni yatıştırdı. Bunu en çok şimdi, suçsuzluğumu sizlere kanıtlamak durumunda kaldığım şu anda hissediyorum.” (Eroğlu, 2015, s.11). 12 Eylül sürecinde inşa edilmek istenilen toplum ve birey modelinin bir ürünü olan anlatıcı kahraman için romandaki en önemli kırılma anı 1981 yılıdır. O tarihte darbeyi gerçekleştiren askeri otoritenin içerisinde asteğmen olarak rol oynayan anlatıcı kahraman, roman boyunca, sürekli o tarihe geri dönüşler yapmaktadır. Söz konusu geri dönüşlerde anlatıcı kahraman, hayatına giren kadınlarla ilgili bir anlatıda da bulunmaktadır. Nitekim 17 Ağustos 1997 yılının Pazar gününde başlayan roman, anlatıcı kahramanın sık sık 1981 yılına, diğer bir deyişle, yüzünün değişmeye başladığını fark ettiği yıllara yaptığı geri dönüşlerle ilerlemektedir. Öyle ki, hayatını kadınlarla kurduğu cinsel münasebetler üzerinden döngüsel bir zaman akışı içerisinde anlamlandıran anlatıcı-kahraman, hayatına giren kadınlara tutkuyla bağlanmaktan ziyade onlarla cinsel birliktelikler yaşamayı tercih etmiş kişi rolündedir. Nitekim anlatıcı kahramanın 1981 yılından başlayarak peyderpey ilerleyen yüzündeki değişimlerle hayatına giren kadınlar arasında bir rabıta olduğu, romanın anlatısındaki temel dokuyu oluşturmaktadır. Hayatına giren altı kadından dördünün kardeş olması ve bunlardan üçünün ölmesi dikkat çekicidir. Öyle ki, Işık, Duygu, Sevda ve Ferda dört kız kardeşir. Ferda dışındaki kız kardeşlerin ortak paydası, anlatıcı kahramanla salt cinsellik yaşamamış olmalarıdır. Aynı zamanda duygusal bağlarında söz konusu olduğu bu üç ilişkinin sonucunda hepsi de *kültürel sermaye* sahibi olan Işık, Duygu ve Sevda kardeşler hayatını kaybetmiştir. Bu ölümler beraberinde anlatıcı kahramanın yüzünün de değişmesine neden olmuştur. Dört kız kardeşin yanı sıra anlatıcı kahramanın hayatına giren diğer kadınlar; okul yıllarında tanıdığı Ziyet, kuzeninin eski karısı olan Güzin ve Nazan'dır. Duygusal bir birliktelik kurmadan salt cinsel ilişki yaşadığı kadınların ölmediğini fark eden anlatıcı-kahraman, kardeşlerin en küçüğü olan Ferda'nın kendisine âşık olmasını engellemeye çalışmaktadır.

Öyle ki, anlatıcı kahraman, yüzünün değişmesine sebep olan bu durumu *illet* olarak ifade etmektedir: “Bu arada kendi yüzümü, benden, kendimden başka bir varlığa ait saydığım, bu durum hiçbir suçluluk duygusu uyandırmıyordu bende. O illetten ben sorumlu değildim.” (Eroğlu, 2015, s.188). Nitekim erken yaşlardan itibaren kadınlarla sayısız kez cinsel birliktelik yaşadığını romanda bize hissettiren anlatıcı kahraman için kırılma anı 1981 yılından sonrasındır. Zira bu tarihten sonra hayatına giren kadınlardan kendisine âşık olanların akıbeti ölümle sonuçlanmıştır. Ve her ölüm anlatıcı kahramanın yüzünün değişmesine yol açmıştır. “Ziyet, yattığım ilk kadın oydu, sonra lise son sınıfta Nejat'ın genç halası, üniversitede adlarını unuttuğum, yüzlerinden geriye hiçbir anı kalmayan birkaç kadın ve sonra Işık. (...) Tanıdığım bütün kadınlar değil, 1981'den sonrakiler tehlikedeydi.” (Eroğlu, 2015, s.190). Romandaki diğer karakterlere bakıldığında ise anlatıcı kahramanın okul yıllarından tanıdığı Felsefe Bölümü'nden hocası Tahir Bey, ortaokul yıllarından tanıdığı ve hâlâ görüştüğü arkadaşı konumunda olan Nejat, aynı şekilde ortaokul döneminden tanıdığı ve işkenceci özelliğiyle sivrilen Faruk karakteri roman için belirleyici kişilerdir. Aynı zamanda romanın başlarında ölüm döşeğinde olan halası ve kuzeni Ayhan da romanın akışı içerisinde yer almaktadır. Özetle *Yüz:1981* romanı, kendisini hayatın merkezine yerleştiren, apolitik, ekonomik anlamda kısa yoldan para kazanmayı amaçlayan ve kadınları tutkuyla değil, cinsel bir iştahla arzulayan 12 Eylül'ün inşa ettiği *yeni bir insan tipi* formunun edebi bir izdüşümüdür adeta.

4. *Yüz:1981* Romanının Alan Analizi Perspektifiyle Çözümlemesi

12 Eylül sürecinin birey üzerinde yarattığı dönüştürücü etkiyi konu edinen *Yüz:1981* romanı, bu çalışmada, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün *alan* kavramı üzerinden analiz edilmiştir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde, egemen toplumsal kesimlerle bağımlı toplumsal grupların mücadele pratikleri, toplumsal sınıflara özgü yaşam tarzları ve kültürel pratikler alan analizi perspektifiyle irdelenerek, 12 Eylül'ün kültürel alanında inşa edilmek istenilen *yeni bir insan tipi* formunun yaslandığı düşünsel temeller anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

4.1. Mücadele Uzamları Olarak Alanlar

Düzen ve hiyerarşinin gerçekleştiği ve egemen toplumsal gruplarla tabi konumdaki toplumsal kesimlerin karşı karşıya geldiği mücadele uzamları, *alan* olarak adlandırılmaktadır. Bu durum bahsi geçen roman üzerinden ele alındığında, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında egemen toplumsal kesimler, darbeyi gerçekleştiren askeri otorite ve onun sivil yaşamdaki izdüşümleri olan faşist toplumsal gruplardır. Bağımlı toplumsal gruplar ise darbenin mağduru olan ve düşünsel yetileriyle ön plana çıkan sınıflardır. Romandaki anlatıcı kahraman, 1981 yılında İstanbul'da sıkıyönetimde asteğmen olarak görev yapması nedeniyle egemen toplumsal kesimlerin içerisinde konumlanmıştır. Aynı şekilde roman boyunca anlatıcı kahramanın hem ortaokul hem de askerlik yıllarından arkadaşı olan ve işkenceci özelliğiyle bilinen Faruk da egemen toplumsal kesimlerin sivil yaşamdaki temsilcisi rolündedir. Nitekim romanda da faşist olarak adlandırılmaktadır. Darbenin mağduru ise entelektüel sermaye sahibi olan öğretim üyesi Tahir Bey'dir. Tahir Bey'in, 12 Eylül'ün yarattığı baskıcı ortamın kurbanlarından biri olduğu metin içerisinde de birçok kez dile getirilmiştir: "Tahir Bey'in Felsefe Profesörü olması, zekâsının parlaklığı ve yurt dışına kadar yayılmış ününün hiç önemi yoktu. O 1981'de numarası olmayan tabutluklardan birinde diri diri gömülmüş bir zavallıdan başka bir şey değildi. (...) 1981'de artık seçkin bir bilim adamı değil, tabutluklardaki savunmasız zavallılardan birisiydi." (Eroğlu, 2015, s.34).

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere Tahir Bey'in nezdinde aslında düşünen, sorgulayan, kültürel sermaye sahibi tüm toplumsal gruplar 12 Eylül sürecinin, mağdur ve kurban hale getirdiği tabi toplumsal gruplardır. Öyle ki, anlatıcı kahramanın hayatına giren kadınlardan kültürel sermayesiyle ön plana çıkan ve Tahir Bey'in karısı rolünde bulunan Işık da darbenin kurbanlarından biridir. Anlatıcı kahraman her ne kadar depolitizasyon içerisinde resmedilse de aslında kendisi de darbenin mağduru değil, bizatihi egemen grupların bir mensubudur: "(...) Halama komünistleri, devlet düşmanlarını nasıl etkisiz hale getirdiğimizi anlatıyordum. 1981'de bütün ülkede olduğu gibi İstanbul'da da sıkıyönetim vardı ve ben güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynayan bir merkezde tamamlıyordum asteğmenliğimi." (Eroğlu, 2015, s.39). Bu pasajda da görüldüğü üzere anlatıcı kahraman, 12 Eylül sürecinin mücadele uzamlarında egemen toplumsal grupların bir parçasıdır. Nitekim alanlar içerisinde gerçekleşen mücadeleler dikkate alındığında, egemen toplumsal gruplar alanı muhafaza etme gayretindeyken, bozguncu gruplar ise yıkma mücadelesi içerisinde. Bu kapsamda ele alındığında, roman, her ne kadar anlatıcı kahramanın gündelik yaşam pratiklerine odaklansa da anlatıcı kahramanın da içinde oturduğu binanın güney kanadında meydana gelen *çatlak* üzerinden dönemin egemen gruplarıyla bağımlı toplumsal kesimler karşı karşıya gelmektedir. Öyle ki, bina yöneticisi ve Faruk'un da dâhil olduğu faşist gruplarla Tahir Bey arasındaki mücadele pratikleri, roman boyunca, *çatlak* eğrilemesi üzerinden sürdürülmüştür. Bu bakımdan entelektüel sermaye sahibi Tahir Bey, 12 Eylül'ün baskıcı ortamı için bir tehlike olarak addedilmektedir: "Çok tehlikeliydi; çünkü insandan öte, salt düşünceydi." (Eroğlu, 2015, s.174).

Yasaklamaların, baskının ve şiddetin ön planda olduğu 12 Eylül sürecinde, Tahir Bey'i tehlikeli kılan özelliği, onun düşünceden ibaret olmasıdır. Nitekim romanın sonunda da Tahir Bey'in yazgısı, 12 Eylül'ün diğer kurbanlarından farksız olmamaktadır. Bu doğrultuda ele alındığında, darbeyi gerçekleştiren ve askeri müdahalenin getirdiği toplumsal kuralları muhafaza etmeye çalışan gruplarla darbenin tezahürlerine karşı direnmeye çalışan sınıflar, 12 Eylül'ün iktidar alanında mücadele içerisinde. Bu mücadelenin salt 1981 yılıyla sınırlı kalmadığı ve sonrasında da yaşamın her safhasında sürdüğü görülmektedir. Öyle ki, İstanbul'un meşhur İstiklal Caddesi'nde yapılan gösteri ve yürüyüşler üzerinden bu durum romanda başarılı bir şekilde okuyucuya aktarılmıştır. Burada asıl dikkat çekici olan ise, 12 Eylül'ün depolitizasyona mahkûm ettiği anlatıcı kahramanın, toplumsal sorunlara karşı geliştirmiş olduğu duyarsız tavrıdır. Öyle ki, anlatıcı kahraman kendisinin de tanık olduğu İstiklal Caddesi'ndeki polis müdahalesini görmesine rağmen yüzünü vitrinlere çevirmektedir: "Polis sinirliydi; hatta acımasız bile denebilirdi. Arkamı dönüp vitrinleri seyretmeye koyuldum. Bu kez ayakkabılara bakıyordum. Beni ilgilendirmez diye düşündüm." (Eroğlu, 2015, s.199).

Alanın kendi belirlenimlerini içerisine giren aktörlere dayattığı göz önüne alındığında, anlatıcı kahramanın toplumsal meselelere duyarsız kalışı 12 Eylül'ün iktidar alanının, bireylerin gündelik yaşamındaki pratiklerine nasıl yansıdığını göstermesi bakımından önem teşkil etmektedir. Yukarıda alıntılanan metin üzerinden de bakıldığında, anlatıcı kahraman, bizzat şahit olduğu orantısız şiddete tepki göstermek yerine, 12 Eylül'ün kültürel pratiklerine koşut olarak vitrinleri seyretmekle yetinmiştir. Alanlar içerisinde sermaye türlerinin eşitsiz dağılımına göre konumlanan aktörler, kendilerine açık olan fırsatlar ve engeller içerisinde kendi stratejilerini tatbik ederken farkında olmaksızın sınıfsal ayrımları da yeniden inşa etmektedir. Bu durum romanla bağlantılı ele alındığında, anlatıcı kahraman, 12 Eylül'ün iktidar alanı içerisinde ona açılan apolitik, bireyselleşmiş ve cinselliği önceleyen bir strateji izlemektedir: "Faşist ya da komünist, tanımların benim için önemli olmadığını bildirdi Nejat." (Eroğlu, 2015, s.162). Görüldüğü üzere anlatıcı kahraman nezdinde 12 Eylül'ün baskıcı ortamını simgeleyen politik tüm tanımlamalar manadan yoksundur.

O, bireyselleşmiş ve toplumsal sorunlara duyarsız tavrıyla 12 Eylül'ün iktidar alanını meşrulaştırmaktadır. Nitekim romanda da alana direnç gösteren Tahir Bey, anlatıcı kahramanı yaşananlara seyirci kalmakla itham etmektedir: "Her şeye tanıksınız, ancak konuşmuyorsunuz. Aslında tanıktan çok seyircisiniz; kenara çekilip sadece seyrediyorsunuz. Hiç taraf tutmadığınıza eminim." (Eroğlu, 2015, s.172). Bu pasajda da vurgulandığı gibi, anlatıcı kahraman, 12 Eylül sürecinin bir yansıması olan tüm baskı ve şiddetlere tanık olmuş; ancak politik bir tutum takınmak yerine 12 Eylül'ün iktidar alanında, apolitik bir toplumsal pozisyon sergileyerek mevcut güç ve iktidar ilişkilerini farkında olmaksızın yeniden üreten bir fail olarak konumlanmıştır. Diğer bir deyişle alanın yerleşik aktörlerinin inşa etmeye çalıştığı *yeni bir insan tipi*, anlatıcı kahraman nezdinde somutlaşmıştır. O, 12 Eylül'ün baskıyı ve şiddeti ön plana çıkaran iktidar alanına direnç göstermek yerine; bireyselleşmiş, apolitik ve cinsel doyumu yeğleyen eylemleriyle 12 Eylül'ün simgesel şiddetini de meşrulaştırmaktadır.

4.2. Toplumsal Sınıflara Özgü Yaşam Tarzları Olarak Alanlar

Alanlardaki toplumsal pozisyonlar, ilgili sermaye türünün eşitsiz dağılımı üzerinden şekillenmektedir. Ne kadar alan varsa o kadar da sermaye biçiminin bulunduğu gerçeğinden hareketle her bir alanın kendine has işleyişi ve mantığı bulunduğu bilinmektedir. Nihayetinde eşitsiz sermaye türlerinin dağılımıyla belirlenen aktörlerin toplumsal konumları, alanın kendine özgü işleyişiyle birlikte bir rekabet eğilimini de yansıtmaktadır. Bu durum romanla birlikte ele alındığında, anlatıcı kahraman, her ne kadar üniversite eğitimi görmüş olsa da kültürel sermayeden ziyade ekonomik sermayeyle sivrilmektedir. Zira felsefe mezunu olan anlatıcı kahraman; üniversite eğitimine, kitaplara ve

nihayetinde düşünceye önem atfetmemektedir. Daha ziyade ekonomik sermayesiyle belirginleşen anlatıcı kahraman, söz konusu zenginliğini, üretmekten ziyade kısa yoldan kazanç getiren çabalarla elde etmiştir:

“Çalışıyor sayılmazdım, anlayacağı para alıp satarak, borsada yatırım yaparak, daha çok da fırsat avlayarak yaşıyordum.(...) Felsefe bölümü mezunuydum, doğrusu psikoloji hakkında derinlemesine düşündüğümü söyleyemezdim.” (Eroğlu, 2015, s.101). Alıntılıandığı üzere anlatıcı kahraman, 12 Eylül süreci sonrasında toplumda temayüz eden emeksiz kısa yoldan zengin olma uğraşlarını gündelik yaşamında bir itiyat haline getirmiştir. Parayı önemseyen, rahat ve konforlu bir hayat için borsada hisse alıp satan anlatıcı kahraman, söz konusu kitaplar ve fikriyat olduğunda ise menfi bir tutum takınmaktadır: “Kitabı, içinden yayılan karanlık ismiş, elimi kirletecekmiş gibi bir sehpaye bıraktım.” (Eroğlu, 2015, s.166). Kitapları, bilgiyi, düşünceyi önemsememesi ve borsa aracılığıyla kısa yoldan kazanç elde etmeyi hedeflemesiyle anlatıcı kahraman, 12 Eylül süreci sonrası, toplumda yaygınlaşan yaşam tarzının bir örneğini sunmaktadır. Oysaki anlatıcı kahramanın üniversiteden hocası Tahir Bey, bilimsel sermayesiyle; anlatıcı kahramanla salt cinsel ilişki değil, duygusal bir bağ da kuran Işık, Duygu ve Sevda kardeşler ise kültürel sermayesiyle ön plana çıkmaktadır. Anlatıcı kahramanın hayatında önemli bir yer teşkil eden Işık ressamken, Duygu biyolog, Sevda ise üniversitede şan dersi veren hoca konumundadır. Bahsi geçen kız kardeşlerin ortak paydası, anlatıcı kahramanla yaşadıkları birliktelik ve üçünün de romanın sonunda hayatlarını kaybetmiş olmasıdır. Anlatıcı kahramanla salt cinsel münasebet yaşayan kadınlar hayatta kalırken, kültürel sermaye sahibi olan ve idealize edilmiş bir hayat sürmeyi amaçlayan kız kardeşler, anlatıcı kahramana âşık olmaları neticesinde hayatlarını kaybetmiştir.

Bilimsel sermayesiyle ön plana çıkan Tahir Bey’in de kaderinin ölümle neticelenmesi, 12 Eylül’ün iktidar alanında, kültürel ve bilimsel sermayesiyle temayüz eden grupların barınmadığının en açık göstergesidir. Diğer bir ifadeyle Işık, Duygu, Sevda ve Tahir Bey’in ölümleri, kişisel özelliklerinden ziyade alandaki eşitsiz sermaye türlerinin dağılımıyla ilişkilidir. Zira bahsi geçen karakterlerin gerek sermaye birikimleri gerekse yaşam tarzları, 12 Eylül’ün iktidar alanında çizilen meşruluğun sınırlarının dışında kalmaktadır. Bilakis anlatıcı kahraman, apolitik, toplumsal meselelere kayıtsız, aşırı bireyselleşmiş tavrıyla 12 Eylül sonrası süreçte inşa edilmek istenilen siyasetleştirilmiş toplum modeline uygun bir yaşam tarzı sürmektedir: “Kendi varlığım tehlikedeysen başka varlıklara duyarlı olamazdım.” (Eroğlu, 2015, s.184). Görüldüğü üzere anlatıcı kahraman, kolektif bir bilinç geliştirmekten ziyade hayatının merkezine “ben” kavramını yerleştiren bir kişi olarak, 80’lerin bireyselleşme pratikleriyle uyum göstermektedir. Bu durum kadınlara bakışında da benzerlik taşımaktadır. Kadınlarla duygusal bir bağ kurmaktan imtina eden anlatıcı kahraman, onlarla beden üzerinden bir doyumunu hedeflemektedir: “Oysa ben ilişkiyi aşka yeğlediğimi zaten hiç reddetmedim ki. (...) Ruh belirsizken, beden her zaman kesinliktir, çünkü beden derinliği olsa da gizi yoktur, sizi aldatmaz. İşte aşk yerine ilişkiyi ruh yerine bedeni seçmememin nedeni.” (Eroğlu, 2015, s.9-10). Sonuç olarak, toplumsal sınıflara has yaşam pratiklerinin bir mücadele içerisinde gerçekleştiği alanlardaki aktörler, ilgili sermaye türünün eşitsiz dağılımına göre toplumsal bir konum elde etmektedir. Nitekim baskıyı, şiddeti, yasaklamayı ve depolitizasyonu hedefleyen 12 Eylül süreci içerisinde kültürel ve bilimsel sermayesiyle temayüz eden toplumsal gruplara mensup bireylerin romanda tutunamadıkları görülmektedir. Bilakis 12 Eylül’ün siyasetleştirilmiş toplum tasavvuruna paralellik teşkil edecek şekilde, apolitik, bireyselleşmiş, bedensel hazzı yeğleyen anlatıcı kahraman, 12 Eylül’ün iktidar alanındaki meşruluğun sınırları içerisinde konumlanmıştır. Çalışarak üretmenin değersiz kılındığı bir ortamda, anlatıcı kahraman borsa aracılığıyla kısa zamanda gelir getiren arayışlara yönelmesi ve kadınları bir cinsel obje olarak arzulanmasıyla 12 Eylül’ün kültürel alanında inşa edilmek istenilen *yeni bir insan tipi* formunun içselleştirilmiş gündelik yaşam pratiklerini yerine getirmektedir.

4.3. Alandaki Kültürel Pratikler

Mücadelenin gerçekleştiği mekânlar olarak alanlar, aynı zamanda toplumsal sınıflara özgü yaşam tarzlarının, malların, hizmetlerin ve kültürel pratiklerin de dolaşıma girdiği arenalar olarak adlandırılmaktadır. Bu durum bahsi geçen romanla birlikte değerlendirildiğinde, 12 Eylül sürecinin sonrasında inşa edilen kültürel alanda, tüketimin, cinselliğin, hazzın ve kısa yoldan para kazanmanın tedavüle girdiği görülmektedir. Depolitizasyonun da hedeflendiği bir toplum tasavvurunda, kişilerin, siyasal ve toplumsal sorunlarla ilgilenmesinden ziyade bireyselleşmesi ve gündelik yaşam pratiklerine odaklanması beklenmektedir. Nitekim anlatıcı kahraman da, 12 Eylül'ün kültürel pratiklerine koşut olarak, son derece apolitik bir birey görünümündedir. Hayatının merkezine cinselliği ve içkiyi yerleştiren anlatıcı kahraman için toplumsal meseleler önem arz etmemektedir. Nitekim İstiklal Caddesi'ndeki gösteri esnasında polisten kaçan bir annenin, evladının elinde kalan son fotoğrafını polise kaptırmamak adına anlatıcı kahramandan yardım istediği ve bu yardıma karşılık alamadığı görülmektedir: "Önceki gecenin ağrısı tekrar iki gözümün ortasına yerleşmişti. Kadehin ortasında keşfettim: Bu ağrı değil, Galatasaray'daki o kadının bakışlarıydı. Kadının batan, hesap soran, vicdanıma saldıran, sormadığım acısını anlatan, oğlunun özlemiyle ıslanmış haddini aşan gözlerini içkiyle boğdum çabucak." (Eroğlu, 2015, s.200).

Alıntılanıldığı üzere anlatıcı kahraman, toplumsal sorunlara karşı son derece duyarsız bir davranış sergilemekte ve 12 Eylül'ün inşa ettiği apolitik bireyi yansıtmaktadır. Öyle ki, anlatıcı kahraman nezdinde politik ve toplumsal meselelerden ziyade kısa yoldan para kazanmak daha yeğlenen bir edimdir: "Kısa sürede zengin biri olup çıktım. (...) Uzunca bir süre paranın başımı döndürdüğünü fark edemedim. O sıralarda elime geçeni sonsuz bir pınardan akan su gibi cömertlikle etrafa saçıyordum. Para adeta çelikten, kimsenin kırıp bükemeyeceği, eğemeyeceği kadar sağlam bir iskelet sağlıyordu bana." (Eroğlu, 2015, s.295). Bu pasajda da açıkça görüldüğü gibi anlatıcı kahraman, paraya ve paranın getirdiği rahat ve tüketime yönelik bir yaşama karşı iştihak beslemektedir. Anlatıcı kahramanın paraya ve onun sağladığı imkânlarla olan bağlılığı, yüzünün değişmeye başladığı 1981 yılından sonra da devam etmektedir: "1981, kim bilir belki de benim miladım buydu: Yeni yüzümün doğum tarihi; bulaşıcı hastalığın başladığı yıl. (...) Parayı seviyor, yüzümü, insanları keşfetmekten ise nefret ediyordum." (Eroğlu, 2015, s.254). Nitekim anlatıcı kahraman, roman boyunca, çalışmadan borsa aracılığıyla fırsat kovalayarak kazanç elde etmeyi hedefleyen biri olarak, 12 Eylül sonrası emeğin değersizleştirildiği bir alanda, borsadan elde ettiği kazançla toplumsal konumunu belirlemektedir. Anlatıcı kahramanın kısa yoldan getiri elde etme arzusu anlatı içerisinde sıkça yer almaktadır: "Biraz para, kısa dönem ve yüksek kar; bu tür kestirme yollara inanıyor ve bayılıyordum o sıralar." (Eroğlu, 2015, s.18).

Anlatıcı kahraman salt para ve tüketim harcamaları üzerinden değil, aynı zamanda kadınları bir cinsel obje olarak görmesiyle de 12 Eylül'ün kültürel pratiklerine yakınlık göstermektedir. Romanda da mütemediyen vurgulandığı gibi, anlatıcı kahraman için kadınlara yönelik tutku ve aşk kavramları manadan yoksunlaşmaktadır. Nitekim anlatıcı kahraman, kadınlarla olan münasebetini cinsellik üzerinden tanımlamaktadır: "(...) Aşk fikrini çabucak terk ederek, güvenli yorucu olmayan ilişki biçimlerine yöneldim." (Eroğlu, 2015, s. 20). Öyle ki, anlatıcı kahraman, her daim kadınlara âşık olmaktan imtina eden ve onları cinsel bir iştihak arzulayan kişi konumundadır: "Evet, Nazan'a âşık olmaktan korktum ve özenle kaçındım bundan; açıkça saklamadan. (...) Nazan'la sevişmek Tanrı'ya olan inancımı pekiştiriyordu o zamanlar. Ona her sarılışında kadınları yarattığı bana da onları anlayıp kavrayabilme yeteneği verdiği için yüreğim minnetle büyüdü." (Eroğlu, 2015, s.19-21).

Tüm bu alıntılardan da anlaşıldığı üzere anlatıcı kahraman, gerek emeksiz kazanç elde etme çabasıyla gerekse kadınları tutkudan ziyade cinsellik üzerinden anlamlandırması bakımından 12 Eylül sonrası süreçte, cinselliğin ve tüketim kültürünün patlama yaşadığı bir kültürel alan içerisinde ekonomik

sermayesiyle konumlanmaktadır. Alanın habitusu da şekillendirdiği göz önüne alındığında, anlatıcı kahramanın davranışları ve kültürel pratikleri, 12 Eylül sürecinin habitusuyla uyum içerisindedir. Zira dışsal yapıların içselleştirilmesi olarak da adlandırılan habitus, bir pratik olarak toplumsallaşma neticesinde, neyin yapılabildiği neyin yapılmaması gerektiğini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde, emeksiz kazanç, tüketim alışkanlıkları, yaşam konforu ve kadınlar üzerinden tatmin edilen cinsel doyumla birlikte anlatıcı kahraman, 12 Eylül sürecinin sonrasında oluşan kültürel pratikleri toplumsallaşma neticesinde içselleştirmiş bir birey rolündedir. Diğer bir ifadeyle, toplumsal sorunların konuşulmadığı, eleştirel düşüncenin ve sorgulama kültürünün anlamını gitgide kaybettiği, bilginin ve bilgiye sahip olan toplumsal grupların hakir görüldüğü 12 Eylül habitusunda, anlatıcı kahraman; apolitik, bireyselleşmiş, cinselliği önceleyen yaşam kalıplarıyla 12 Eylül'ün, toplumsal yaşam içerisinde inşa ettiği *yeni bir insan tipini* temsil etmektedir.

Sonuç

Türkiye siyasal hayatına dair tarihsel metinlerde, Türkiye'nin en ağır ve sancılı dönemi olarak da addedilen 12 Eylül süreci, salt politik ve iktisadi düzlemde değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel yaşamda da derin izler bırakmıştır. Siyasetin siyazetsizleştirildiği bir dönem olan 12 Eylül süreci, gerek toplum tasavvurunda gerekse bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde radikal değişimlere kapı aralamıştır. Politik ve toplumsal sorunları edebi bir dil üzerinden işleme gücüne sahip olan romanlar da, 12 Eylül sürecinin etkilerini konu edinmiştir. Bu çalışmada da Mehmet Eroğlu'nun kaleme aldığı *Yüz:1981* romanı üzerinden 12 Eylül sürecinin inşa ettiği *yeni bir insan tipi* formunun düşünsel izleklerine mercek tutulmuştur. Öyle ki, metodolojik olarak tercih edilen *alan* analizi perspektifiyle söz konusu romandaki mücadele pratikleri, toplumsal sınıflara özgü yaşam tarzları ve nihayetinde kültürel pratikler irdelenmiştir. Bu kapsamda bakıldığında, 12 Eylül sürecinin bir yansıması olarak apolitik, bireyselleşmiş, tüketimi bir itiyat haline getiren, kısa yoldan kazanç elde etmeyi, cinselliği ve hazzı tercih eden *yeni bir insan tipi* romanın anlatıcı kahramanı nezdinde somutlaşmıştır.

Politikanın hedef alındığı, toplumsal sorunların konuşulmadığı, baskının ve devlet şiddetinin yaygınlaştığı bir süreçte, 12 Eylül'ün iktidar alanı, kişilere bireyselleşmiş ve gündelik yaşam pratiklerine odaklanmış bir toplum modeli sunmuştur. Nitekim romanın anlatıcı kahramanı da 12 Eylül süreci sonrasında, siyasetin siyazetsizleştirildiği bir toplum tasavvuruna koşut oluşturacak şekilde, herhangi bir suçluluk duygusu çekmeyen, son derece apolitik, hayatının merkezine kendisini ve kadınlarla kurduğu cinsel münasebetleri yerleştiren biri olarak, 12 Eylül'ün inşa ettiği *yeni bir insan tipi* formunun edebi bir izdüşümüdür. Bahsi geçen anlatıcı kahraman hem romanın başında hem de romanın sonunda ifade ettiği üzere 12 Eylül'de yaşananların sorumlusu değil, bir tezahürüdür: "Tekrarlıyorum: Suçsuzum; tıpkı sizler gibi. Suçluysam bile, unutmayın, en çok sizinki kadardır bu." (Eroğlu, 2015, s.7).

Kaynaklar

Alver, A. (2012). 12 Eylül 1980 askeri darbesi 'Devrimciler' ile 'Yüz:1981' romanlarından hareketle 12 Eylül döneminde yaşanan devlet güdümlü baskı ve şiddet sorunsalı. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1, 5-22.

Ateş, N. (2018). *Toplumsal cinsiyet bağlamında Türk siyasal yaşamında kadının yeri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2018). *1960'tan günümüze Türkiye tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Balık, M. (2009). Türk romanında 12 Eylül darbesi. *Turkish Studies*, 4(1), 2373-2411.
- Belge, M. (2016). *Edebiyat üstüne yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Derya Birincioğlu, Y. (2010). *Darbenin sinemadaki izdüşümleri: Hatırlama kültüründen unutmaya kültürüne 12 Eylül filmleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cihan Ertem, E. (2006). *Romanlarda 12 Eylül askeri müdahalesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çubukçu, A. (2001). 12 Eylül ve kültür. *Praksis* (4), 267-275.
- Eroğlu, M. (2015). *Yüz: 1981*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Etil H. ve Saygın Ögütte, V. (2018). 1970-73 Türkiye’indeki devrimci şiddet momentinin politik ve sosyalbilimsel bir analizi. G. Çeğin ve İ. Şirin (der.) *Türkiye’de siyasal şiddetin boyutları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Geçikli, K. (2016). Edebiyatta yeni tarihselcilik. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40(1), 173-188.
- Güngör, N. (2018). *İletişim kuramlar yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürbilek, N. (2019). *Vitrinlerde yaşamak 1980’lerin kültürel iklimi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2016). *Pierre Bourdieu’nün kuramı ve sosyolojik kullanımları* (çev. Ö. Elitez). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kara Erdemir, G. (2018). Yeni tarihselci söylem ışığında bir disiplin olarak edebiyat. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 24(95), 299-312.
- Kaya Özçelik, P. (2011). 12 Eylül’ü anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 66(1), 73-93.
- Kayalı, K. (2018). *Ordu ve siyaset 27 Mayıs-12Mart*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koytak, E. (2012). Tahakküme khükmetmek: Bourdieu sosyolojisinde toplum ve bilim ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 3(25), 85-101.
- Moran, B. (2012). *Türk romanına eleştirel bir bakış 1 Ahmet Mithat’tan A.H. Tanpınar’a*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2018). *Türk romanına eleştirel bir bakış 3 Sevgi Soysal’dan Bilge Karasu’ya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özer, H. (2011). *12 Eylül 1980 askeri darbesinin Türk romanına yansımaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özsöz, C. (2011). Pratik, kültür, sermaye, habitus ve alan teorileriyle Pierre Bourdieu sosyolojisi. S. Suğur ve A.G. Baran (der.) *Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayınları.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu sosyolojisinde ‘habitus’, ‘sermaye’ ve ‘alan’ üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*. 61-62, 121-141.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve iktidar Pierre Bourdieu’nün sosyolojisi* (çev. E. Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, E. (2007). *1980 sonrası Türkiye’de feminizmin görünümü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Yiğittürk Ekiyor, E. (2005). *12 Eylül 1980 askeri darbesi sonuçlarının romanlar aracılığı ile incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.